

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0046

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT VIGESIMUM
SEXTUM.

XXVI. HOOFDSTUK.

*Arbor alba minor: Caju-puti, Daun
Kitsjil, ut & Caju-Kilan.**Kleine witte-Boom.*

CAju-puti minor species præcedenti quoad exteriorem faciem in omnibus similis est, excepto quod omnes ejus partes sunt minores; nec adulta & perfecta sit arbor, & aliquando pluribus exsurgat stipitibus, ita ut fruticem referat.

Stipites hi raro ultra pedem, ac rarissime crus sunt crassi, tenui, gilvo, ac multiplici obducti cortice, uti in præcedente, sed multo tenuior est, rugosior, magisque laciniatus, ita ut ineptus sit fissuris obfoliandis. Folia prioris sunt similia, sed dimidio minora, tres quatuorve pollices longa, vix minorem digitum lata, parvique Salicis foliis similia, ac parum reflexa, trinervia, quæ parvas quassdam atque incurvas transversales gerunt venulas, coloris præcedenti similis, sed non ita pallidi, ac magis herbacei, suntque firma, ficca, ac fragilia, odoris grati aromatici ad Cardamomum accedentis, ita ut ignari pro Cardamomi foliis hæc habeant.

Fructus seu baccæ sunt quoque multo magis aromaticæ & saporis calidioris quam præcedentis, cum parva itidem adstrictione, unde saporem baccarum Myrti æmulantur: si trunci sunt crassiores, infima eorum parte nigri & adusti etiam apparent, uti in præcedente. Radices sæpe arcuatim supra terram semi-denudatæ decurrunt, paucisque fibrillis terræ infiguntur, unde nec facile transplantari potest. Lignum durius est quam præcedentis, magis ad ruffum tendens & longe durabilius est; sed raro adhibetur, quum non sit crassum.

Nomen. Ubique idem fortitur nomen ac præcedens, excepto quod cognominetur parvum seu parvifolium, sic Latine dicitur *Arbor alba minor*, & Malaice *Caju-puti*, *Daun-Kitsjil*, sic & *Caju-Kilan* vocatur.

Locus. In Amboina crescit, sed non ita frequenter ac præcedens, terramque amat ficiorem & scopulosiorem, cui ingentes & acuti mixti sunt lapides, qualis in magna reperitur Amboina post pagum Suly, uti & in promontorio *Nussanive*, in insulis *Manipa* & *Boero*, ubique non procul a mari, aërem enim marinum plus amat quam præcedens: Copiose etiam crescit in austrina *Borneæ* parte, putoque ex hoc arborum genere produci aromaticos *Bollong* fructus, qui in aromaticis cistis inveniuntur, & in forum venales adducuntur in *Banjer Massing*, ac inde porro deferuntur ad omnes Javæ metropoles, licet hæc arbores quoque crescant in *Crimata* & *Madura*: in *Baleya* vero & *Java* non progerminant, harum tamen fructus ubique venduntur.

Ufus. Cortex hic usurpari nequit ad navium futuras obturandas, quum sit adeo lignosus ac fragilis: Fructus & folia, quæ multo magis vim habent aromaticam & uno gradu calidioris sunt naturæ ac præcedentis, multo quoque majorem rei medicæ præbent usum; ex hisce enim *Bollong*, quos cum Javanis eosdem habeo, multæ præparantur potiones Medicinales, Javanis & Baleysibus *Dju-Djambu* dictæ, quas autem tot aromata ingrediuntur, atque in tam variis ac diversis propinant morbis, ut vix diciari possit, quas vires quodvis exercent: Potio autem ista, cujus basis est *Bollong*, comperta fuit valere ad debilem corrigendum ac confortandum ventriculum, simulque propinatur puerperis ex lecto convalescentibus, ut internæ corroborentur & coarctentur partes; quidam etiam contra Cephalalgiam laudant, sed hujus nondum certi observati sunt successus.

Amboinenses hujus quoque adhibent folia, quæ cum floribus in recenti macerant oleo, quod dein cum Benzoin aliorumque suffimigiorum fumo inprægnant, atque ex hoc suum *Minjac Mony* h. e. oleum odoratum præ-

DE kleine zoorte van Caju-puti is de voorgaande aan uitwendige gedaante in alles gelyk, behalven datze aan alle haar deelen kleinder is; ook geen volslagen boom word, en zomtyds met meer stammen opschiet, zo datze wel een struik gelykt.

De stammen zyn ook niet boven een been, of zeer zelden een dye dik, met een fyne, vale en veelvoudige bast bekleet, gelyk als de voorige, doch veel dunder, rimpeliger, ook meer gescheurt, en onbequaam tot het stoppen van de voegen. De bladeren zyn mede als aan de vorige, maar wel de helft kleinder, 3. en 4. duimen lank, schaars een kleine vinger breed, en de kleine Willige bladeren gelyk, ook een weinig voorwaarts gebogen, met drie zenuwen in de lengte gestreept, dewelke eenige kleine en kromme dwers-adertjes hebben, van couleur insgelyks als de voorgaande, doch zo bleek niet, maar na den geel-groenen trekkende, styf, droog, en bryzelig, midsgaders van een aangenaame speceryachtigen reuk, zeer na by den Cardamom komende, zo dat ze de onwetende voor Cardamom bladeren houden.

De vruchten of bezien zyn ook speceryachtiger, en beeter van smaak dan de voorgaande, nog al met een kleine zamentrekking, en dierhalven den smaak van Myrten bezeyen nabykomende: De stammen, zoze wat dik zyn, ziet men aan 't onderste ook swart en verbrant, gelyk de voorgaande. De wortelen leggen zomtyds met bogten op de aarde half bloot, en hangen met weinige vezelingen in de aarde vast, waarom men hem ook niet wel verplanten kan. Het hout is harder dan dat van de voorgaande, meer na den rossen trekkende, en duurzamer; doch wert weinig gebruikt, om dat het niet dik is.

Naamen. Hy heeft overal dezelfde naam, als de voorgaande, behalven dat men den toenaam van klein of kleinbladige daar by doet, als in 't Latyn *Arbor alba minor*, en in 't Maleys *Caju-puti*, *Daun-Kitsjil*, en zo wort by ook *Caju-Kilan* genaamt.

Plaats. Hy wast in Amboina, doch zo veel niet als de voorgaande, en vereist een drooger en klippiger gront, daar groote en scherpe steenen onderlopen, gelyk men vint op groot *Amboina*, achter het dorp Suly, als mede op den boek van *Nussanive*, op de Eilanden *Manipa* en *Boero*, overal niet ver van Zee, want by bemint de Zee-lucht meer dan de voorgaande: men heeft hem ook overvloedig op de Zuit-zyde van *Borneo*, en ik boude het daar voor, dat van deze zoort van boomen voortkomt de speceryachtige *Bollong*, in de kruut-doozen gevonden wordende, en die men op *Banjer Massing* ter markt brengt, en van daar voorts vervoert na alle de Koop-steeden van *Java*: hoewel die boomen ook wassen op *Crimata*, en *Madura*: Maar op *Baly* en *Java* heeft menze niet, en echter werden de vruchten overal verkogt.

Gebruik. Dezen bast en kan men niet gebruiken, om in de voegen van de vaartuigen te leggen, om dat by zo houtachtig en bryzelig is: De vruchten en bladeren, als zynde veel speceryachtiger, en wel een graad beeter van natuur dan de voorgaande, zyn in meerder gebruik tot de Medicyne: Want uit deze *Bollong*s, (die ik met de Javaansche voor eene en dezelfde boude) werden veele Medicinale dranken gemaakt, by de Javanen en Baliers *Dju Djambu* genaamt, doch daar in zy zo veel speceryen onder malkanderen mengen, en die tot zo verscheiden ziekten gebruiken, dat men daar uit qualyk oordeelen kan, wat kragt een ieder heeft: Ewenwel die drank, daar de *Bollong* het meeste in is, heeft men bevondengoet te zyn, om een onwillige of quade maag te verbeteren en te versterken, werdende mede ingegeven de vrouwen, die van hun kramen opstaan, om de inwendige leden wederom te versterken, en te sluiten: Zommige gevenze ook in tegens de hoofp-pyn, doch daar van heeft men geen zekere successen gezien.

De Amboinezen gebruiken ook deze bladeren, en weeten dezelve met andere bloemen, in versche Olie, dieze dan daar na met Benzoin, en andere reukwerken berooken, en daar uit haar *Minjac Mony* (dat is welrieken-

præparant, quo suum illiniunt caput; Quidam Javanici & Malaicenses his quoque foliis sua implent pulvinaria jucundi odoris gratia, sed qui nostræ nationi nimis gravis foret. Eadem hæc folia sereno collecta die, atque in aperto aëre parum exsiccata, cistisque inposita, per gravem odorem varia arcent infecta, quædam autem folia aliquando manibus conterenda sunt, ut hinc odor Cardamomi penetrans magis excitetur. Diciturque pulvinaria hisce inpleta foliis cimices ex cubiculis fugare.

Sari seu paleosum semen ex fructibus decidens separatim colligitur ac venditur in aromaticis cistis, quod medicinalibus quoque inservit potionibus Djum-Djambu dictis, sed aliis semper mixtum ingredientibus.

Arbusculæ juniores prudenter effossæ in hortis transplantari possunt, ubi etiam progerminant, uti bis experti fuimus.

Folia calidiore collecta die, licet penitus sicca inponantur sacco, ita sponte incalescunt, ac humida sunt, acsi in aqua forent macerata. Si hæc dissecentur, & aquæ infundantur, ut per noctem fermentent, sique dein destillantur, oleum extrahitur ex his tenue, pellucidum, ac subtile, sed parva tantum quantitate, ita ut ex duobus fassis, his foliis inpletis, vix tres Olei istius Drachmæ eliciantur, quod fortissimum Cardamomi spirat odorem, sensim autem jucundius est, sed facillime avolat. Hujus olei binæ guttæ cum cerevisia vel vino propinata sudores excitant vehementes, cui fini apta medicamenta India exhibet perpaucæ.

de Olie) maaken, waar mede zy bet boofst bestryken: Zommige Javanen en Malysers vullen ook baar slaap-kussens met deze bladeren, om des goeden reuks wille, doch die voor onze Natie te swaar zoude zyn: Dezelfste bladeren by een belderen dag vergadert, in de lucht wat gedroogt, en dan in kisten of kasten gelegd, beletten met baar sterken reuk, datter geen Kackerlakken, of ander ongedierte in en komen, doch men moet zomtyds eenige bladeren met de bant aan stukken vryven, op dat daar door de Cardamoms reuk werde opgewekt: En men zegt ook dat de kussens, met deze bladeren gevult, de weeghuizen uit de bedsteden verdryven.

Het Sari, of kafachtige Zaat uit de vruchten vallende, wert afzonderlyk vergadert, en in de Kruit-doozen verkogt, dienende al mede tot Medicynale drankjes, of Dju Djambu, doch altyd met andere dingen gemengt.

De jonge boompjes voorzigtig uitgegraven, kan men in de Thuin verplanten, en daarze ook opkomen, gelyk my tot tweemaal toe gebeurt is.

Deze bladeren, op een beetten dag gants droog vergadert, en in een zak gedaan, zullen zodanig broeyen, datze beet worden, en's anderen daags zynze zo nat, als ofze in 't water gelegen hadden. Kapt deze in stukken, giet water over, en laatze eenen nacht fermenteren, en distilleertze daar na, zo krygt gy een dunne klaare en subtile Olie, hoewel zeer weinig, en van twee zakken vol bladeren, qualyk drie Drachmas, riekende zeer sterk naar Cardamom, doch wert metter tyd lieflyker, en verrookt of verollegt ook licht. Van dezen Olie een paar dropfen met Bier of Wyn ingenomen, doet geweldig zweeten, waar toe men anders in Indiën weinige bequame Medicamenten heeft.

EXPLICATIO

Tabula Decima Septima.

Quæ binas exhibet ARBORIS ALBÆ minores species, quarum *Figura prima* illam denotat, quæ CAJU KILAN incolis vocatur, a me autem MYRTO-LEUCODENDRON foliis lanceolatis, incurvis; fructus in inferiore ramorum parte gerens.

Figura secunda illam, quæ DAUN POËTI KITSJIL incolis vocatur. Hanc nomino MYRTO-LEUCODENDRON foliis lanceolatis acutis, floribus & fructu spicatis.

UYTLEGGING

Van de zeventiende Plaat.

Dewelke vertoont twee kleine zoorten van de WITTE BOOM, waar van de eerste *Figuur* verbeeldt die geene, die CAJU KILAN van de Inlanders genaamt wert, doch van my MYRTE-WITTE-BOOM met Lanzets-gewyze kromme bladeren: dragende zyn vruchten aan het onderste gedeelte der stelen.

De tweede *Figuur* de andere, dewelke DAUN POËTI KITSJIL van de Inwoonders genaamt wert. Deze noem ik MYRTE-WITTE-BOOM, met puntige Lanzets-gewyze bladeren, met vruchten, en bloemen als een koom-helm groeiende.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

Myrtus Amboinensis. Hurong.

Hæc minima Caju-Puti species est, forma & sapore Myrtum angustifoliam æmulans: neque in adultam excrevit arborem, sed truncum dat parvum, immo sæpe humiliorem, quam præcedens. Truncus hic plerumque pedis crassitiem habet, raro cruris, qui obducitur quoque tenui, rugoso, sicco, & fisso cortice: Rami plurimum eriguntur, inque minores divisi sunt tenues a lignosis ramulos, qui comam constituunt elegantem, ita ut e longinquo ingentem referat Rosmarinum: Folia irregulari ordine locata sunt, atque adeo arcte ramulos ambiunt, ut eos tegant, quæ transversalem circiter digitum longa, culmum vel pennam lata sunt, ab inferiore parte magis acuminata quam superiore, seu ad finem, ubi subrotunda sunt, quædam autem apicem gerunt subtilem, ac notabilem nervum habent intermedium, cum binis aliis lateralibus, medio multo minoribus, coloris læte virentis, saporis ex acido aromatici, cum parva adstrictione, nec adeo acria sunt quam præcedentium, sed magis grata: Si inferiora ramulorum foliola decidunt, quod mensibus Septembri & Octobri observatur, superiora racemosa quasi persistunt, cum minoribus quibusdam intermediis, sicque omnia simul floris formam exhibent.

Flores sunt parvi, Alcannæ flosculis similes, unguis digi-

XXVII. HOOFDSTUK.

Amboinsche Myrte-Boom.

It is bet kleinste slag van de Caju-Puti, in gedaante en smaak de Myrtus Angustifolia naast by komende: Het wert mede geen volwassen boom, maar blyft een kleine stam, en zomtyds nog laager, dan de voorgaande. De stam heeft gemeenelyk de dikte van een been, zelden van een dye, en mede met een dunne, ruige, drooge, en gescheurde schorsse: De takken staan meest overeinde, en zyn verdeelt in zeer dunne en boutachtige ryskens, makende een cierlyke kruin, zo dat bet van verre een groote Rosemaryn-boom gelykt. De bladeren staan zonder orde, en zo digt om de ryskens, datze dezelve bedekken, omtrent een dwers-vinger lank, en een stroobalm of sjaft breed, van achter spitzer dan van voren, alwaarze meest ront zyn, zommige met een zeer kleine spitze, midsgaders een merkelyke middel-zenuwe, en nog twee andere, die langs de zyden loopen, veel subtylder dan de middelste, van couleur blyd-groen, van smaak uit den zuuren speceryachtig, met een kleine zamentrekking, en zo scherp niet als de voorgaande, maar wat lieflyker: Als de achterste blaatzes van de ryskens afvallen, 't welk geschiet in September en October, zo blyven de voorste in trosjes staan, met eenige kleindere blaatzes daar tusschen, en maken also gezamentlyk de gedaante van een bloem.

Het bloeizel zyn kleine bloempjes, die van de Alcanna